

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ІННОВАЦІЙНА СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Розглянуто проблему виникнення необхідності інноваційних змін у системі інвестицій у людський капітал як специфічного фактору економічного росту в сучасних умовах. Наведено характеристики людського капіталу України, прослідковано їх динаміку. Охарактеризовано підходи до формування політики доходів, демографічної політики та політики у соціально-культурній сфері, які є вирішальними для ефективності інвестицій у людський капітал.

Вступ. Політичні та економічні трансформації, що відбуваються в Україні на шляху до створення демократичної, ринково зорієнтованої держави, потребують формування нового підходу до аналізу ролі людини в суспільно-виробничому процесі.

У сучасних умовах вирішальним фактором, що визначає місце країни у світовій економіці, виступає, перш за все, якість людського капіталу, втіленого у населенні даної держави. Проблеми вдосконалення робочої сили в Україні існували завжди, але вони вичерпувались зосередженням навчальних програм на підготовці працівників певних професій, сфера знань яких обмежувалась колом вмій та навиків, необхідних для виконання конкретно визначених функцій. Ще не так давно, якихось 20 років тому, знання людини, які вона отримувала у навчальних закладах, переважно були орієнтовані на досягнення максимальних короткострокових ефектів, що, звичайно, завдавало гальмуючого впливу на процес перекваліфікації працівників, необхідність якої була викликана становленням нових умов функціонування економіки.

Зараз, в умовах швидкого розгортання науково-технічного прогресу та зростаючого значення інтелектуалізації економіки, це питання набуло нового змісту і потребує орієнтації на довготривалий ефект, що зумовлює необхідність нових підходів до якості освіти і професійної підготовки. Націленість на використання у виробництві новітніх науково-технічних розробок потребує постійного підвищення рівня знань та професіоналізму працівників різних галузей економіки, що можливе за умови надання різносторонніх знань працівникам та розвитку здатностей до примноження та застосування своїх продуктивних здібностей.

Необхідність Європейської інтеграції України потребує визнання та врахування такого специфічного фактору ефективності соціально-економічного росту як розвиток людського капіталу та вирішення завдань щодо збільшення обсягів інвестицій в освіту, науку та соціальну сферу взагалі.

Дослідження і публікації. Виникнення та розвиток теорії людського капіталу пов'язаний перш за все з роботами зарубіжних вчених, серед яких слід відзначити Т. Шульца, Г. Беккера, Е. Денісона, Дж. Кендрика. У вітчизняній економічній науці ця теорія почала досліджуватись порівняно недавно та дістала значного розвитку у роботах Грішнєвої О. А [4] та ін.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є дослідження інноваційної специфіки сучасного економічного росту та перемін, що відбуваються в Україні, пов'язаних зі зміною ставлення до ролі людини в суспільно-виробничому процесі.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність постановки та розв'язання таких задач: розглянути умови виникнення необхідності впровадження інновацій в сфері освіти та професійної підготовки; дати характеристику стану сукупного людського капіталу України та динаміки його змін у процесі становлення ринкової економіки; охарактеризувати пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку України.

Основна частина. В аспекті інноваційної специфіки сучасного економічного росту, пов'язаного зі зміною ставлення до ролі людини в суспільно-виробничому процесі, людський капітал можна розглядати з різних позицій:

- як самостійну систему формування продуктивних здібностей людини;
- як важливий структурний елемент функціонування економіки в цілому: знання та творчий потенціал працівників стають головним фактором економічного зростання;
- як певну цінність сучасного суспільства, що обумовлено здатністю людського капіталу приносити дохід;
- як певний процес, що пов'язано з можливістю відтворення та нагромадження людського капіталу;
- як певний результат інвестиційної діяльності індивіда та держави (підприємства).

Під герміном людський капітал розуміють певний запас продуктивних здібностей людини (людей) у вигляді здоров'я, знань, навичок та ін., який доцільно використовується в суспільно корисній діяльності й приносить прямі економічні і соціальні прибутки його власникові та стимулює економічне зростання загалом. Поняття людський капітал дозволяє по-новому поглянути на роль людини у суспільно-виробничому процесі, а, особливо, на зростаюче значення інтелектуальної діяльності як ефективного джерела економічного зростання.

Динамізм перехідної економіки зумовив інноваційну специфіку сучасного економічного росту, яку можна описати наступними характеристиками:

1) знання та творчий потенціал працівників визнаються пріоритетним фактором ефективності функціонування економіки;

2) відбувається заміщення фізичної праці інтелектуальною, що означає направленість на поглиблення інтелектуалізації економіки;

3) саме знання, дедалі більшою мірою, приймають участь у створенні вартості виробленого продукту;

4) зростає значення інтелектуального капіталу та важливість його примноження шляхом інвестування;

5) нові технології вимагають збільшення кола знань працівників, тобто виникає потреба розширення фахових знань;

6) процеси, що відбувалися в Україні останні роки, не могли не позначитись на цінностях людей, зміни яких повинні бути враховані;

7) засоби виробництва перестають бути вирішальним фактором впливу та джерелом влади – знання перетворюються в силу, що дає перевагу їх власнику;

8) джерелом ефективних змін, яких потребують нові умови функціонування виробництва, виступає інтелектуальна активність людини (її здатність набувати, акумулювати та застосовувати свої знання, навички, вміння).

Узагальнюючи вищезазначене, інноваційна специфіка сучасного економічного росту обумовлена різким зростанням цінності фондів людського капіталу для соціально-економічного розвитку держави відносно фізичного та фінансового капіталу.

Людський капітал як основна складова інноваційного виробництва – це знання, навички, практичний досвід, які виступають формою реалізації розумових здібностей і є результатом інтелектуальної активності людини та орієнтовані на продуктивну діяльність (як створення нових знань, так і доцільне використання наявних).

Важливою характеристикою та особливістю людського капіталу як ресурсу є його невичерпність та необмеженість, на відміну від інших видів ресурсів. Єдиним обмеженням, яке притаманне ресурсу людського капіталу, є здатність індивіда до інтелектуальної діяльності. Отже, для економічного росту важливим є не лише доступність знань для громадян, а важливішим стає створення умов для стимулювання індивіда до розумової діяльності. Звичайно, набуття, примноження та вдосконалення знань потребують певних витрат, які розглядаються як капіталовкладення у людський капітал і виступають у даному випадку як інвестиційні витрати, тобто як такі, що принесуть зростаючий дохід у майбутньому.

Людський капітал має домінуюче значення у сучасному суспільному виробництві відносно інших факторів виробництва. Така зміна пріоритетів пов'язана з набуттям виробництвом нового, інноваційного характеру діяльності: в основі виробництва лежить використання знань, які втілені у нових технологіях, методах організації та управління виробництвом.

Всі структурні перебудови, що відбуваються в країні, базуються на національному ресурсному потенціалі, у тому числі і на людському. Саме наявний в тій чи іншій країні ресурс людського капіталу (його кількісні та якісні параметри) визначає перспективи розвитку економіки.

Слід відмітити, що не всі наявні людські ресурси слід розглядати як людський капітал певної країни: фізичні та інтелектуальні здібності людини стають капіталом для держави при умові їх доцільної реалізації у суспільно-корисній діяльності та одержання прибутків від їх використання.

Основним критерієм, що відрізняє людський ресурс від ресурсу людського капіталу, виступає цілеспрямованість використання знань, вмінь, навичок людини на суспільно-корисний результат – безцільне використання людиною своїх фізичних та інтелектуальних здібностей є марним витрачанням енергії, що не має позитивних наслідків ні для самої людини, ні для суспільства в цілому. З цієї точки зору сукупність знань та навичок, які не знайшли застосування у будь якій сфері суспільної діяльності, виявляються некорисним для суспільства, так як не використовуються і не приносять доходу, тому й не можуть розглядатись як капітал. Проте, всі знання населення країни потенційно можуть стати капіталом для своєї держави, знайшовши доцільне застосування у суспільно-корисній діяльності. За таких умов, задля перетворення наявного потенціалу інтелектуальних здібностей громадян у людський капітал, у країні, яка цього прагне, повинні бути забезпечені відповідні умови для реалізації людьми своїх можливостей, що відображається у забезпеченні необхідної кількості та структури робочих місць.

Таким чином, основним підґрунтям соціально-економічного розвитку та стабільності країни є наявне населення, яке володіє певним запасом продуктивних якостей (знаннями, трудовими навичками, здоров'ям та ін.) і має можливість та бажання ефективно реалізувати свої знання та здібності у суспільній діяльності.

Розгляд населення країни не лише як статистичної категорії, а з урахуванням його освітнього та професійного рівня, дозволяє отримати важливі характеристики людського капіталу суспільства, оцінити можливі перспективи розвитку держави та встановити пріоритети державної політики.

Для дослідження кількісних і якісних характеристик наявного сукупного людського капіталу країни слід проводити аналіз стану та динаміки таких показників як:

- напрямок природного руху населення (зменшення чи приріст чисельності);
- середня очікувана тривалість життя при народженні;
- стан здоров'я населення (частота звертання населення до закладів охорони здоров'я, питома вага осіб з хронічними захворюваннями, частка інвалідів та ін.);
- моральність (рівень правопорушень, вбивств, самогубств та ін.);
- структура та рівень попиту на робочу силу (ступінь забезпеченості робочими місцями населення країни для реалізації його продуктивних здібностей у певній сфері трудової діяльності);
- інтелектуалізація діяльності (питома вага робочих місць, які потребують інтелектуальної праці);
- розподіл економічно-активного населення за сферами зайнятості;
- професійно-кваліфікаційна структура робочої сили;
- рівень освіти та професійної підготовки населення;
- періодичність проходження працівниками підвищення кваліфікації чи перепідготовки та ін.

Розглянемо деякі характеристики стану сукупного людського капіталу України.

Демографічна ситуація в Україні характеризується скороченням чисельності населення починаючи з 1992 року приблизно на 0,9 % за рік. На 1 січня 2003 року чисельність наявного населення України становила 47812,9 тис. осіб, що на 4431,2 тис. осіб менше ніж у 1992 році (52244,1 тис. осіб). При цьому слід відмітити, що у країнах СНД також спостерігається зменшення чисельності населення, тоді як у розвинених країнах Європи чисельність населення зростає [1, с. 7].

Важливою характеристикою сукупного людського капіталу є чисельність економічно-активного населення. За останні роки економічна активність населення України зберігає відносну стабільність. Рівень економічної активності з 1999 р. по 2003 р. коливається в межах 62,3 – 63,5 % до усього населення у віці від 15 до 70 років та від 72,1 до 73,2 % до всього населення у працездатному віці [2, с. 417].

Аналіз стану здоров'я населення України та діяльності закладів охорони здоров'я свідчать про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, скорочення середньої очікуваної тривалості життя тощо. Бюджетні видатки на охорону здоров'я в Україні у 1995-1998 рр. склали в середньому 4,1 % ВВП при 6,2 % у країнах ЄС, 4,5 % – у країнах Східної Європи та СНД. У 1999-2001 рр. цей показник зменшився, тримаючись, в середньому, на рівні 2,7 % ВВП. У 2002 році на охорону здоров'я було передбачено 6685,3 млн грн, що на 19,4 % більше, ніж у 2001 р. Проте зазначених коштів замало для фінансування всього комплексу медичних послуг необхідних громадянам при погіршенні загального стану здоров'я, що спостерігається в Україні. Здоров'я населення є однією з головних умов соціального добробуту і успішного економічного зростання, збільшення тривалості активного життя, поліпшення демографічної ситуації в країні [1, с. 15].

Освіта – основа інтелектуального, культурного та соціально-економічного розвитку держави. Протягом останніх років спостерігається зростання рівня фінансування згаданої галузі від 2943 млн грн. у 1995 р. до 15267 млн грн. у 2003 році. Проте зазначених коштів замало – у розрахунку на одну особу, що навчалась, в Україні у 2003 р. розміри державних видатків не перевищують 142 грн. на місяць, або 1701,2 грн. на рік [2, с. 188, 425]. За нашими підрахунками, зважаючи на те, що навчання одного студента у ВНЗ в середньому на рік коштує приблизно 5 тис. грн, державні видатки покривають лише 35 % від загальної вартості навчання.

За даними Національної доповіді про розвиток людини ПРООН (2002 р.), валовий показник охоплення навчанням в Україні становив 79 %. Для порівняння: в середньому по світу – 65 %, у країнах, що розвиваються – 61 %, у вискорозвинених країнах – 94 %, в країнах СНД – 77 % [1, с. 21].

Вкрай необхідним постає спрямування стратегії державної політики на соціальну сферу та на стимулювання інвестицій, зокрема, у людський капітал, задля формування робочої сили нової якості.

Оснозними складовими такої стратегії можуть бути заходи у сфері політики доходів, демографічної політики, політики у соціально-культурній сфері, які є вирішальними для ефективності інвестицій у людський капітал [3, с. 488].

Політика доходів повинна бути направлена на підтримання на відповідному рівні реальних доходів населення, що можливо за умови забезпечення своєчасної індексації доходів громадян відповідно до темпів інфляції. Важливим також постає питання створення сприятливого інвестиційного клімату в країні та її регіонах. Реформування податкової системи повинно забезпечити: зниження податкового тиску на фонд оплати праці підприємств й доходи громадян, що призведе до зростання реальної зарплати громадян; звільнення від оподаткування видатків підприємств на підтримання соціальної сфери; зменшення диференціації заробітної плати на галузевому та регіональному рівнях тощо. У системі індивідуального оподаткування варто передбачити стимули до індивідуальних інвестицій в людський капітал: мається на увазі необхідність відрахування з бази оподаткування особистих витрат на охорону здоров'я та освіти, виплат до фондів пенсійного та медичного страхування тощо. Необхідно також запровадити податкові стимули до інвестицій у самозайнятість населення.

На формування сукупного людського капіталу в Україні значний вплив має і соціально-демографічна політика, яка повинна забезпечувати сприятливі умови для відтворення, збереження та примноження кількісних показників та якісних характеристик населення держави. Демографічна політика має орієнтуватись на

підвищення тривалості життя, зниження смертності, пропаганду здорового способу життя та ін.

Політика у соціально-культурній сфері має бути спрямована на забезпечення можливості доступу до освіти, медичного обслуговування людям різного рівня достатку та на підвищення ефективності освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я. Слід підкреслити, що державне фінансування освіти має забезпечувати підвищення освітнього рівня населення України.

Особливу увагу при розробці політики щодо подальшого реформування економіки слід звернути на залучення державних інвестицій в людський капітал у регіони з невисоким рівнем доходів населення (переважно це стосується сільської місцевості та певних областей – Тернопільської, Волинської, Вінницької, Донецької та ін.), де можливість людей вкладати власні кошти в навчання та оздоровлення вкрай мала.

Висновки. Динамізм перехідної економіки зумовив інноваційну специфіку сучасного економічного росту, у якому домінянтою виступають якісні та кількісні характеристики національного людського капіталу.

Специфіка сучасного економічного росту зумовлена переходом від чисто технічних навиків до інтелектуальних. Як наслідок, економіка перетворюється в систему, яка функціонує з акцентом на заміщення фізичної праці інтелектуальною, як більш високого типу діяльності та розвитку суспільства. З заміщенням фізичної праці інтелектуальною, для держави на перший план виходить завдання створення умов для якісного формування та реалізації людського капіталу, забезпечення необхідної динаміки його нагромадження.

Жодній країні ще не вдалося досягти сталого розвитку без суттєвих та ефективних інвестицій в освіту та охорону здоров'я своїх громадян. В останні роки в Україні спостерігається поживлення капіталовкладень у систему освіти та охорони здоров'я населення. Коштів, що виділяються з бюджету на ці заходи, поки ще замало, проте, позитивним моментом є динаміка до збільшення розмірів державних видатків.

Внутрішня політика держави є чинником, який обумовлює її макроекономічну стабільність. Політика доходів населення повинна бути направлена на створення сприятливих умов для забезпечення інвестування економіки самими громадянами, що можливо за умов одержання працівниками заробітної плати належного рівня довіри людей до держави. Політика у соціально-культурній сфері має бути спрямована на підвищення освітнього рівня населення України та збільшення охоплення населення освітніми послугами. Концепція демографічної політики має забезпечувати збереження і розвиток демографічного потенціалу України.

Саме за умов підвищення інтелектуального потенціалу держави, ефективного розвитку і використання людського капіталу можна досягти стабільності в економіці, стійкого економічного зростання, соціального та економічного добробуту населення країни. Майбутнє України нерозривно пов'язане з розвитком інтелекту нації – найдорожчого капіталу людства.

Література

1. Соціально-економічна захищеність населення України: Стат. видання / Держкомстат України. – К., 2003. – 148 с.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році: – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 472 с.
3. Стратегія розвитку України: теорія і практика / Ред. О.С. Власюк; Нац. інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
4. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки.– К.: т-во „Знання”, КОО, 2001. – 254 с.

Надійшла 7.6.2004 р.

УДК 339.332

Л.В. МАЛИШЕВА

Хмельницький національний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Робота присвячена обґрунтуванню методології та методів, що можуть використовуватись при визначенні оцінки інвестиційного потенціалу окремого регіону. Визначено, що оцінка інвестиційного потенціалу регіону є структурованою сукупністю декількох взаємопов'язаних аспектів. Запропоновано здійснювати комплексну кількісну оцінку поточної інвестиційної привабливості регіону за допомогою зведеного, інтегрального показника.

В Україні існує диференціація обсягів прямих іноземних інвестицій, вкладених в регіональну економіку. Це свідчить про різну інвестиційну привабливість регіонів, зокрема для іноземного інвестора. Отже, правомірним є регіональний підхід дослідження інвестиційної привабливості держави, оскільки є підстави